

Jacek Szymala

Instytut Kulturoznawstwa

Uniwersytet Wrocławski

Ul. Szewska 50

50-139 Wrocław

100-LECIE ZAWARCIA TRAKTATU SWALBARDZKIEGO (SPITSBERGEŃSKIEGO). SPRAWOZDANIE Z OBCHODÓW W ARKTYCE (LUTY 2020 R.)

Międzynarodowy traktat określający przynależność państwową arktycznego archipelagu Svalbard, zawarto po I wojnie światowej na konferencji w Paryżu 9 lutego 1920 r.¹⁵ Wyspy przejęła Norwegia, która rozpoczęła tam administrowanie od 1925 r. Jeszcze w okresie międzywojennym traktat sygnowało kilkadziesiąt państw, w tym Polska 2 września 1931 r. Podpisanie traktatu zainicjowało polskie wyprawy polarne. Ekspedycje wiązały się z badaniami naukowymi, głównie z punktu widzenia przyrodoznawstwa. Przyczyniły się także do wzbogacenia polskich narracji polarnych, w tym materiału z zakresu historii wizualnej¹⁶.

W sprawozdaniu ujęte zostały relacje z trzech wydarzeń o charakterze naukowym, które miały miejsce w Arktyce (dwa w Longyerbyen, jedno w Tromsø), w których autor czynnie lub biernie uczestniczył. Szczególna uwaga zostanie skierowana na polski udział w tych obchodach, natomiast dyscyplinarnie najwięcej miejsca zostanie poświęcone referatom i aspektom związanym z humanistyką. Jednocześnie należy wskazać na potencjalne poszerzenie sprawozdania o odnotowanie inicjatyw upamiętniających zawarcie traktatu, podjętych przez polskie instytucje i ośrodki, na terenie Polski (należałoby wówczas zrelacjonować seminaria, konferencje i warsztaty organizowane w kraju przez politologów, prawników, historyków lub geografów). W niniejszej relacji ograniczę się do upamiętnienia *in situ*.

¹⁵ Traktat swalbardzki posiada dość obszerną i różnorodną literaturę. Zob. m. in. L. Morkunas, *Kissing Cousins: The Svalbard Treaty and Asian-Pacific States* [https://www.academia.edu/30938297/Kissing_Cousins_The_Svalbard_Treaty_and_Asian-Pacific_States]; L. Campopiano, *Non-state actors in the Arctic: Lessons from the 1920 Svalbard Treaty Negotiations*, „St Andrews Historical Journal” 2019 [https://www.academia.edu/39940278/Non-state_actors_in_the_Arctic_Lessons_from_the_1920_Svalbard_Treaty_negotiations]; D. Rozmus, *Traktat swalbardzki- wykorzystane szanse?*, [w:] „Roczniki Administracji i Prawa” 2017, nr XVII (zestyt specjalny), s 270 i in.

¹⁶ Zob. A. Rogatchewski, J. Szymala, *Svalbard w filmie polskim z lat 30. XX w.* [artykuł przestany do publikacji w „Kwartalniku Filmowym”]; A. Lubowicka, *Jak dotrzeć do grona „państw kulturalnych” – historia wizualna pierwszej polskiej ekspedycji arktycznej w dwudziestolecie międzywojennym*, [w:] *Okno na przeszłość. Szkice z historii wizualnej*, t. 2, red. D. Skotarczak, J. Szymala, Kraków 2020 [w druku].

Obchody 100-lecia zawarcia traktatu spitsbergeńskiego na samym Spitsbergenie można podzielić na organizowane przez UiT The Arctic University of Norway (Tromsø)¹⁷ oraz przez UNIS The University Centre in Svalbard (Longyerbyen). Pierwszy z ośrodków, we współpracy z Academia Borealis, zorganizował także sesję naukową w Tromsø.

Pierwszym wydarzeniem były dwudniowe warsztaty zatytułowane *Mining in context: Svalbard and Elsewhere (On the occasion of the 100TH anniversary of the svalbard Treaty)*. 7 lutego, w ośrodku konferencyjnym Huset (norw. dom) odbyła się część pierwsza, w formie konferencji naukowej. Językiem obrad był angielski, większość prelegentów stanowili filolodzy. Pierwszy, obszerny referat (*Paper Tiger, Toothless Dragon: How British Mining Failed to Influence the Outcome of the Spitsbergen Treaty*), wygłosiła Frigga Kruse¹⁸. Posiłkując się źródłami brytyjskimi, na podstawie własnych kwerend uzasadniła postawioną w tytule tezę, że brytyjskie górnictwo na Spitsbergenie było z góry skazane na niepowodzenie wskutek rosnącej konkurencyjności lokalnych firm. Po przerwie uczestnicy wysłuchali wystąpienia pod tytułem *Mining for Sovereignty? Norwegian Coal Companies and the Quest for Supremacy over Svalbard 1916-1925*. Wygłosił je Thor Bjørn Arlov, jedyny badacz, który wziął czynny udział w obu konferencjach¹⁹. Kolejnym prelegentem był norweski pisarz specjalizujący się w tematyce polarnej, Birger Amundsen, który swoje wystąpienie zatytułował *The Black Veins of Svalbard*. Ostatni referat przed przerwą obiadową (*Spot the Miner: Do Clothes Really Make the (Wo)Man*) wygłosiła Svetlana Sokolova²⁰, reprezentująca UiT. Kolejną sesję otworzył Andrei Rogatchevski, także afiliowany w UiT, z referatem na temat: *Sergei Kharchenko's „Tsvety i l'dy” (Flowers on Ice, 1971) and the Representation of Mining in Soviet Fiction*. Warto podkreślić, że prelegent był spiritus movens całej konferencji; a po konferencji ukazał się specjalny numer czasopisma *Nordlit*, pod jego współredakcją²¹. Kolejny referat, także dotyczący literatury (*Svalbard's coal mining in Monica Kristensen's (non-fiction)*), zaprezentowała Lisbeth Wærp (UiT)²². Następna prelegentka (Elin Haugdal²³) omówiła fotografie wybranych autorów (głównie fotografie górników autorstwa Herty Grøndal), obrazujące Svalbard (*Coal Mi-*

¹⁷ W dalszej części tekstu będę używał skrótu UiT.

¹⁸ Frigga Kruse jest afiliowana na Uniwersytecie Chrystiana Albrechta w Kilonii, zajmuje się archeologią i historią górnictwa. Zob. <https://www.uni-kiel.de/de/detailansicht/news/freigeist-fellowship-fuer-frigga-kruse> [[dostęp 03.2020 r.].

¹⁹ Historyk afiliowany w UNIS (Svalbard) oraz w Norwegian University of Science and Technology (Trondheim). Zob. <https://www.unis.no/staff/thor-bjorn-arlov/> [dostęp 03.2020 r.].

²⁰ https://en.uit.no/ansatte/person?p_document_id=67156 [dostęp 03.2020 r.].

²¹ https://septentrio.uit.no/index.php/nordlit/issue/view/406?fbclid=IwAR1mh9NOxXfEx_8U6-T9dNvkYDkCdZM615SH2KoWbpGNL2SiK7lbHEDyCAY [dostęp 03.2020 r.].

²² https://en.uit.no/ansatte/person?p_document_id=41494 [dostęp 03.2020 r.].

²³ https://en.uit.no/ansatte/person?p_document_id=41483 [dostęp 03.2020 r.].

ning in Photography). Po ostatniej przerwie zaprezentowano trzy referaty, z czego jeden on-line (nieobecna fizycznie Turid Austin Wæhler wygłosiła przez komunikator Skype referat na temat *Coal Mining and Health on Svalbard*, związany z rozprawą doktorską autorki). Kolejny prelegent, Yngvar Steinholt²⁴, zaproponował kulturoznawcze ujęcie tematu górnictwa w referacie *The Hammer and the Chisel: Mining in the Popular Music of the Cold War Era*. W ostatnim referacie Jacek Szymala z Uniwersytetu Wrocławskiego w referacie *Polish Documentary Films about Svalbard* przedstawił wybrane polskie filmy z wątkami Svalbardu, zapowiadając pokaz filmowy, zaplanowany na dzień kolejny.

Druga część warsztatów, organizowanych przez pracowników Wydziału Humanistycznego UiT, miała miejsce 8 lutego popołudniu w Galleri Svalbard (Longyerbyen)²⁵. Tego dnia odbyły się pokazy filmów na temat Svalbardu: radzieckich i polskich. Ze względów technicznych odwrócono kolejność i pierwszym pokazanym zestawem były filmy polskie. Krótką prelekcję wygłosił Jacek Szymala, podkreślając zwłaszcza znaczenie odnalezionej przez niego w archiwum Wytwórni Filmów Oświatowych w Łodzi reportażu filmowego z pierwszej polskiej ekspedycji na Spitsbergen²⁶. Pokaz obejmował trzy dokumenty: *Do Ziemi Torella* (1934, reż. W. Biernawski, ang. *To Torell Land*); *Szczytbergi* (reż. J. Brzozowski, 1958, ang. *Spitsbergen*); *Wśród gór i dolin Arktyki* (reż. W. Puchalski, 1958-1959, ang. *Among the Mountains and Valleys of the Arctic*)²⁷. Po krótkiej przerwie pokazano filmy radzieckie, odnalezione i opracowane przez Marinę luzhaninową w archiwum w Krasnogorsku (The Russian State Documentary Film & Photo Archive AT Krasnogorsk, RGAKFD). Były to: *Далеко на Севере* (1932, reż. nieznan, ang. *Far Away in the North*); *На 78й параллели* (1934, reż. V. Boikov, ang. *At the 78th Parallel North*); *За четырьмя морями* (1966, reż. I. Gorchilin, ang. *Beyond the Four Seas*); *Севернее – только Северный полюс* (1976, reż. I. Galin, ang. *Further North, There Is Only the North Pole*).

9 lutego 2020 r. obchody 100-lecia zawarcia traktatu spitsbergeńskiego miały miejsce w auli Møysalen UNIS The University Centre in Svalbard w Longyerbyen²⁸. Zebranych (w liczbie około 400 osób) powitała słowem

²⁴ https://en.uit.no/ansatte/person?p_document_id=41513 [dostęp 03.2020 r.].

²⁵ <https://www.gallerisvalbard.no/#> [dostęp 03.2020 r.].

²⁶ Szerzej na temat odnalezienia materiału zob. „Biuletyn Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego” 2019, nr 28, s. 11.

²⁷ Na temat biografii i twórczości Puchalskiego w kontekście przyrodniczym i artystycznym zob. J. Szymala, *Włodzimierz Puchalski (1909-1979) – przyrodnik i artysta między Dolnym Śląskiem a Svalbardem*, tekst przyjęty do druku w czasopiśmie „Zeszyty Artystyczne”.

²⁸ <https://www.unis.no/svalbard-treaty-100-years/> [dostęp 22.03.2020 r.].

wstępnym gubernator Svalbardu, Kjerstin Askholt²⁹. Wystąpienie otwierające sesję wygłosił Thor Kleppen Sættem, sekretarz stanu w norweskim Ministerstwie Sprawiedliwości i Bezpieczeństwa (ang. State Secretary in the Ministry of Justice and Public Security). Następnie historyk Per Kyrre Reymert wygłosił wystąpienie na temat: *Svalbard's national affiliation and legal relations from the discovery in 1596 to World War I*, a kolejno Thor Bjørn Arlov zaprezentował referat na temat: *The Interest Game about Svalbard 1915-1925*. Po przerwie na temat „The Svalbard Treaty” wypowiedział się dyrektor Wydziału Sprawiedliwości przy norweskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych (ang. Director of the Department of Justice in the Ministry of Foreign Affairs) Kristian Jervell. Ostatnia część została przeznaczona na pytania publiczności. Moderatorem był dyrektor Svalbard Museum, Tora Hultgreen. Prelegenci referowali wymienione zagadnienia w języku norweskim.

100-lecie zawarcia traktatu spitsbergeńskiego uczczono również specjalną sesją naukową zorganizowaną przez Academia Borealis³⁰. Jest to instytucja powołana 25 stycznia 2001 r. jako Akademia Nauk (ang. Northern-Norway's Academy of Science and Letters), współpracująca z UiT, z siedzibą w Tromsø. 12 lutego 2020 r. w gmachu muzeum uniwersyteckiego (The Arctic University Museum of Norway) odbyło się wydarzenie poświęcone wymienionej rocznicy. Gospodarzem i głównym organizatorem była Synnøve des Bouvrie³¹. W programie znalazły się dwa wykłady oraz prelekcja i pokaz trzech polskich filmów dokumentalnych o Svalbardzie. Pierwszy wykład przedstawił prof. Tore Henriksen (UiT) zwracając uwagę na kwestie prawne związane z obszarem arktycznym. W drugim wystąpieniu prof. Stian Bones (UiT) skupił się bardziej na aspektach historycznych. Oba wykłady zostały przeprowadzone w języku norweskim; prelegenci korzystali z prezentacji multimedialnej, umożliwiającej zrozumienie kontekstu. Prelekcję przed pokazem filmów wygłosili w języku angielskim prof. Andrei Rogatchevski (UiT) i dr Jacek Szymala (UWr). Repertuar pokazanych filmów był taki sam jak podczas seansu w Galleri Svalbard (przedwojenny dokument *Do Ziemi Torella*, film Włodzimierza Puchalskiego i film Jarosława Brzozowskiego). W prelekcji Jacek Szymala zwrócił uwagę na personalne powiązania polskich twórców filmowych i przyrodników (na przykładzie kariery Antoniego Bronisława Dobrowolskiego i Stanisława Siedleckiego) oraz

²⁹ Kjerstin Askholt, prawniczka z Oslo, jest 21-ą gubernator (norw. Sysselmann) Svalbardu. Pierwszym gubernatorem był w latach 1925-1933 Johannes Gerckens Bassøe. Pełna lista jest dostępna online: <https://www.sysselmannen.no/en/the-governor-of-svalbard/the-current-governor/former-governors/> [Dostęp 22.03.2020 r.].

³⁰ <https://site.uit.no/academiaborealis/arrangementer/varens-program/> [dostęp 22.03.2020 r.].

³¹ Synnøve des Bouvrie – filolog klasyczny, profesor emerytowana, od 2006 r. kierownik Akademii Borealis, wcześniej wykładowczyni w UiT (zob. https://uit.no/ansatte/person?p_document_id=41487, dostęp 03.2020 r.).

związki z norweskimi naukowcami. Z kolei Andrei Rogatchevski przybliżył techniczny aspekt przygotowanych filmów: okoliczności odnalezienia materiału, współpracy z Wytwórnią Filmów Oświatowych oraz umowy dotyczącej opracowania i dodania napisów w języku angielskim.

Ostatnie spośród zrelacjonowanych wydarzeń skupiło grupę ponad 100 biernych uczestników. Większość z nich stanowili norwescy naukowcy, w znacznej mierze afiliowani w UiT. Byli wśród nich m. in. prof. Lisbeth Wærp, prof. Henning Howlid Wærp, prof. Laura Janda (wszyscy troje z Wydziału Humanistycznego). Ponadto obecny był także Ivar Stokkeland, kierownik biblioteki w The Norwegian Polar Institute (Tromsø) oraz prof. Knut Andreas Grimstad z Uniwersytetu w Oslo. Ze względu na tytuły naukowe i kierownicze funkcje przybyłych, można mieć nadzieję na dalszy rozwój badań i popularyzację polarystyki / narracji polarnych (zwłaszcza Svalbard studies) oraz zaprezentowanych referatów, a także promocję badań samych prelegentów.

Podsumowując, obchody 100-lecia zawarcia traktatu svalbardzkiego w Arktyce były dobrze zorganizowane i zrealizowane. Poszczególne wydarzenia cieszyły się dużym zainteresowaniem biernych uczestników. Choć liczbę czynnych uczestników i ich wystąpień można oszacować na zaledwie kilkanaście (uczestników) lub kilkadziesiąt (wystąpień), trzeba pamiętać, że właśnie wśród audytorium znajdowało się wielu naukowców, którzy zainteresowanie polarystyką mogą przekazywać swoim studentom.

Polski udział w tych wydarzeniach sprowadzić można do części naukowej (popularyzacja polskich wizualnych narracji polarnych w Arktyce, którą realizował Jacek Szymala) oraz dziennikarskiej: w niektórych spośród wyżej scharakteryzowanych spotkań (w tym w Longyearbyen) udział wzięła Ilona Wiśniewska, autorka poczytnych reportaży na temat północnej Norwegii, a prywatnie żona jednego z prelegentów, pisarza Birgera Amundsena.

W związku z uroczystościami w Norwegii można obserwować ponadregionalne, ponadnarodowe i interdyscyplinarne działania, projekty i inicjatywy. Wypada mieć nadzieję na rozwój i przyszłość tej współpracy, zwłaszcza ze względu na wzrastający dostęp do źródeł i materiałów, głównie za sprawą Internetu³². Otwartym pytaniem natomiast pozostaje kwestia, czy i na jaką skalę uczymy 100-lecie sygnowania traktatu svalbardzkiego przez Polskę (2031 r.).

³² Warto wspomnieć o grupie tematycznej „Svalbard Studies” na Facebooku. Grupa istnieje od 13 grudnia 2017 r. Powstała z inicjatywy dr Ulriki Spring z UiO (University of Oslo). Zob. <https://www.hf.uio.no/iakh/personer/vit/historie/fast/ulrikesp/index.html> [dostęp 03.2020 r.]. Niektórzy z wymienionych prelegentów publikują wyniki swoich badań np. na portalu academia.edu